УДК 94(977):303.684«165/17»

С.А. Токарєв

ВИХІДЦІ З ОСТЕРСЬКОЇ ШЛЯХТИ У СКЛАДІ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII–XVIII ст.

У статті розглядається роль вихідців з остерської шляхти у складі козацької старшини Ніжинського полку. Проаналізовано їх походження, персональний склад, участь у суспільно-політичному житті, майнове становище, спроби набуття російського дворянства.

Ключові слова: *остерська шляхта, козацька старшина, Ніжинський полк.*

У складі соціально-політичної еліти Чернігово-Сіверщини доби середньовіччя та ранньомодерного часу помітне місце посідала регіональна остерська шляхта. Формування цієї військовослужбової спільноти розпочалося після включення Чернігово-Сіверщини до складу Великого князівства Литовського у середині XIV ст. [2, с. 8; 27, с. 17], а найдавніший пласт остерського шляхетства складався з вихідців зі старовинного давньоруського боярства регіону [14, с. 63; 15, с. 319].

Після входження Чернігово-Сіверщини до складу Московського царства на початку XVI ст. Остер став стратегічно важливим прикордонним пунктом у складі Литовської держави [2, с. 14]. Остерське боярство брало участь у численних прикордонних сутичках і Лівонській війні між Великим князівством Литовським і Московським царством у середині XVI ст. [27, с. 20–21].

Підписання Люблінської унії 1569 р. і утворення Речі Посполитої спричинили переселення і масштабну колонізацію краю шляхтою з етнічних польських земель [2, с. 20–21; 13, с. 32]. Особливого розмаху польська колонізація набула у першій половині XVII ст. після входження Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої [14, с. 65]. Загалом, за часів польського панування в Остерському старостві Київського воєводства сформувалася елітарна спільнота, яка, за підрахунками І. Кондратьєва, включала близько 220 шляхетських родів українського, білоруського, польського, московського і татарського походження [14, с. 66; 15, с. 317]. Її представники взяли активну участь у колонізації південних повітів Чернігівського воєводства, які на початку Української національної революції середини XVII ст. увійшли до складу Української козацької держави [21, с. 283].

Остерська шляхта підтримала визвольні змагання українського народу під проводом Б. Хмельницького, а її представники покозачились і поповнили персональний склад старшини Київського та Переяславського полків [16, с. 15]. Разом з тим, частина остерської шляхти долучилася до розбудови Ніжинського полку й увійшла до складу його старшинського корпусу [20, с. 29]. Так, на думку В. Заруби, у 1648 р. на початковій стадії формування Ніжинського полку до складу його військово-територіальної організації входили козацькі підрозділи, які виникли в Острі, Козарах, Козельці, Мрині, Моровську і Бобровиці [9, с. 71].

Першим відомим представником остерської шляхти у складі козацької старшини Ніжинського полку став Опанас Єдута, котрий у 1649 р., згідно з реєстром Війська Запорозького, посідав уряд сотника об'єднаної Носівсько-Кобижчанської сотні [18, с. 93; 19, с. 341; 28, с. 472]. Інший представник остерського шляхетства Степан Михайлович Шевлюга обіймав посаду кобижчанського сотника у 1655–1658 рр. і протягом червня – липня 1662 р. [18, с. 93; 19, с. 755].

Зі старовинного остерського боярського роду Шкод [14, с. 64; 15, с. 320], відомого у складі київської шляхти ще наприкінці XV– на початкуXVI ст. [32, с. 149], походив Федір Шкода, котрий у реєстрі Війська Запорозького 1649 р. згадувався у складі козацького товариства Дівицької сотні [28, с. 466], а в 1653 р. посідав уряд сотника Полкової Ніжинської сотні [18, с. 110; 19, с. 763].

Родина Завадських походила з ополяченої волинської шляхти, а її представники переселилися на Остерщину після включення Чернігово-Сіверщини до складу Речі Посполитої [27, с. 29; 24, с. 97, 213]. Рід Завадських згадувався в люстрації Остерського староства 1636 р. [2, с. 105]. Його представник Федір Петрович Завадський на початку Української національної революції покозачився і протягом 1649–1662 рр. посідав уряд сотника Першої Полкової Ніжинської сотні. У 1653 р. він виконував обов'язки наказного полковника над сотнями Стародубщини. Надалі Ф. Завадський виконував обов'язки наказного ніжинського полковника у 1660 і 1662 рр. [19, с. 360]. Зокрема, під час підготовки до військової кампанії на Правобережжі проти Речі Посполитої у 1660 р. гетьман Ю. Хмельницький надіслав йому наказ про виступ у похід козаків Ніжинського полку [31, с. 154]. Після поразки об'єднаного українсько-російського війська під Чудновим наказний полковник наприкінці листопада 1660 р. писав до князя Г. Ромодановського про необхідність мобілізації московських «ратних людей» для спільної оборони Ніжина від можливого наступу польського війська. Влітку 1662 р. під час наступу військ Ю. Хмельницького на Лівобережжя наказний гетьман Я. Сомко наказав Ф. Завадському мобілізувати козаків Ніжинського полку і приєднатися до основних сил лівобережного козацтва. Прикметно, що Я. Сомко при цьому висловив докір, що «Нежинский полк ему Сомку помочи никакой не дает, а слушает нежинского полковника Василия Золотаренка» [33, с. 162, 249].

Протягом 1666–1678 рр. Ф. Завадський обіймав посаду ніжинського полкового судді [19, с. 360]. Під час перебування на цьому уряді у 1667 р. він їздив у складі козацької делегації до Москви. Метою цього посольства було подання до царського двору чолобитної про вирішення поточних справ, а також прохання про зняття анафеми, накладеної вселенським патріархом на гетьмана І. Брюховецького [3, с. 178, 180]. Суддя у складі інших представників козацької старшини Ніжинського полку у 1669 р. узяв участь у підписанні Глухівських статей, а в 1672 р. – Коно-

топських статей [5, с. 92, 151; 31, с. 461, 590]. Одразу ж після підписання Глухівських статей Ф. Завадський у складі делегації Війська Запорозького, до якої входили також Л. Борозна, Л. Полуботок і Я. Єреміїв, був відряджений до Польщі на з'їзд представників Речі Посполитої, Великого князівства Литовського та Московського царства. Критерієм для відбору кандидатур делегатів послужили їх приналежність до шляхетського стану, визнана з боку московської влади [26, с. 164; 31, с. 469].

Свою кар'єру у Війську Запорозькому Ф. Завадський завершив у 1689 р. на посаді ніжинського полкового писаря [19, с. 360]. До складу його маєтностей входило с. Євлашівка у Першій Полковій Ніжинській сотні і половина греблі та частина млина на р. Остер поблизу м. Мрина, які він придбав у місцевого млинаря Григорія Михайловича [4, с. 1, 38].

Син Ф. Завадського Йосип посідав уряд ніжинського полкового писаря у 1682, 1684 – 1686 і 1709 рр. На початку XVIII ст. він деякий час обіймав посаду сотника Першої Полкової Ніжинської сотні [19, с. 360]. На підставі жалуваної грамоти Петра I, виданої у вересні 1689 р., Й. Завадський отримав у власність села Крупичполе, Вишнівку і Сваричівку у Другій Полковій Ніжинській сотні. Після його смерті ці маєтності успадкувала його дружина. Проте незабаром вона уклала повторний шлюб з особою нешляхетного походження, що спричинило з ініціативи гетьмана І. Мазепи судовий розгляд і конфіскацію цих маєтностей [22, с. 34; 30, с. 229, 237].

Костянтин Федорович Завадський у 1675 р. обіймав посаду сотника Мринської сотні, а його брат Юсько посідав цей же уряд у 1676 р [19, с. 360].

Козацько-старшинська родина Барановських походила з польської шляхти гербу «Равич», а її родоначальник Станіслав перебував у складі шляхетської спільноти Краківського воєводства. Після входження Лівобережної України до складу Речі Посполитої він переселився до Київського воєводства, увійшов до складу остерського боярства і згадувався у люстрації Остерського староства 1636 р. Яків Станіславович Барановський під час Української національної революції покозачився і в 1680-х рр. посідав уряд київського полкового осавула, у 1689–1696 рр. – київського полкового обозного, а в 1706 р. – козелецького городового отамана. Його син Іван перейшов з лютеранської віри у православ'я і згодом отримав сан священика у м. Козельці [1, с. 92–93]. Андрій Іванович Барановський народився у 1711 р., у 1737 р. розпочав службу у Київській полковій канцелярії, а в 1740 р. отримав посаду канцеляриста у Переяславській полковій канцелярії. 14 серпня 1743 р. він посів уряд бахмацького сотника [19, с. 200]. На думку О. Лазаревського, це призначення відбулося за сприяння Наталії Розумовської, котра неодноразово клопоталася про призначення своїх земляків на старшинські уряди [22, с. 169].

На чолі Бахмацької сотні у 1744 р. А. Барановський брав участь в урочистій зустрічі імператриці Єлизавети Петрівни під час її поїздки до Гетьманщини [29, с. 22]. У 1750 р. він був присутній на раді, яка обрала гетьмана К. Розумовського [25, с. 58].

Під час перебування на уряді бахмацького сотника А. Барановський неодноразово вчиняв зловживання по відношенню до місцевого населення. У 1749 р. козаки Бахмацької сотні подали імператриці Єлизаветі Петрівні скаргу на сотника, з якої випливало, що він у змові з представниками ніжинської полкової старшини чинить їм збитки, притягає до примусових робіт у власному господарстві, скуповує козацькі ґрунти і переводить їх у підсусідки. Вони зауважили, що внаслідок цих зловживань сотника зазнали значних збитків і тому не в змозі продовжувати військову службу. У наступній чолобитній, поданій до Генеральної військової канцелярії, козаки повідомили, що розгляд справи тимчасово призупинений через поїздку ніжинського полковника С. Кочубея до Москви. Користуючись зволіканням у розгляді справи, А. Барановський «кожного дня упившись, гоняется за жалобщиками и техкозаков, кои содержатся у него в протекции, научает стрелять по жалобщикам».

10 січня 1749 р. козаки Бахмацької сотні Іван і Кирило Колодки скаржилися, що сотник заарештував їхнього батька Степана, тримав його на ланцюгу у сотенній канцелярії і завдавав йому тілесних ушкоджень, від яких той через декілька днів помер. Рятуючись від переслідувань А. Барановського, козаки подали на нього скаргу до Генеральної військової канцелярії. 26 червня 1750 р. вийшов наказ Генеральної військової канцелярії про переведення їх на службу до сусідньої Івангородської сотні Ніжинського полку.

Козак с. Курінь Григорій Лепський скаржився на захоплення сотником пари волів. Проте незабаром А. Барановський розпочав переслідування потерпілого, а його піддані розібрали будинок Г. Лепського разом з господарськими спорудами і вивезли деревину.

Козак с. Курінь Тимофій Хоменко скаржився до Бахмацької сотенної канцелярії, що компанієць Левко образив його і побив. Проте сотенна старшина, скориставшись неправдивими свідченнями компанійця, присудила саме Т. Хоменка до сплати штрафу. Крім того, сотенна старшина на чолі з А. Барановським, скориставшись нагодою, конфіскувала у козака худобу вартістю 65 крб. Після розгляду скарги Т. Хоменка Ніжинський полковий суд ухвалив скасувати постанову Бахмацької сотенної канцелярії і перевести його на службу до Івангородської сотні. Щоправда, А. Барановський не виконав ухвалу суду і продовжував утримувати козака під вартою, завдавати йому побоїв і вимагати викупу за звільнення з-під варти. Після подання дружиною Т. Хоменка скарги Генеральна військова канцелярія розпорядилася звільнити його і доправити до Глухова для розгляду справи і винесення остаточного рішення. Після відмови сотника виконати цей наказ до Бахмача для виконання рішення був відправлений батуринський сотник Д. Стожок, котрий, зрештою, домігся звільнення Т. Хоменка і розгляду справи у Генеральному військовому суді.

Також за наказом А. Барановського його слуги затримали бахмацького священика Федора Михайлова і завдали йому тяжких тілесних ушкоджень, що незабаром спри-

чинило його смерть.

Прикметно, що, скориставшись нагодою, у січні 1749 р. мешканець Бахмача Лук'ян Сергієнко звинуватив сотника у завданні йому тілесних ушкоджень та образі честі й гідності. Проте Ніжинський полковий суд під час розгляду справи довів неправдивість свідчень Л. Сергієнка, за що він був присуджений до тілесного покарання у вигляді побиття нагайкою.

Розслідування зловживань А. Барановського розпочалося у травні 1749 р. До його проведення були залучені бунчуковий товариш В. Жураковський і військовий товариш І. Тихонович. Проте бахмацький сотник постійно ухилявся від слідства і не з'являвся на допити. Зрештою, у травні 1752 р. під час перебування в Батурині гетьман К. Розумовський отримав численні скарги від козаків Бахмацької сотні на зловживання сотника і, крім того, «сам усмотрел, что Барановский в трезвости не бывает, но всегда пьян». Відтак 17 травня 1752 р. на підставі ордеру К. Розумовського А. Барановський був зміщений з уряду бахмацького сотника [10, арк. 280–339 зв.; 22, с. 169–172].

З 12 липня 1757 р. до 2 лютого 1763 р. А. Барановський обіймав посаду сотника Варвинської сотні Прилуцького полку [19, с. 200]. На цьому уряді він продовжував чинити зловживання щодо місцевого населення, зокрема, заарештував місцевого шинкаря Микиту Кравченка за підозрою у придбанні крадених речей, і під час утримання його під вартою завдавав тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть затриманого [23, с. 359]. У 1758 р. А. Барановський ухилився від мобілізації для участі у Семирічній війні, згодом на деякий час самовільно залишив свою посаду, а в 1759 р. вів слідство про відпуск за хабарі козаків з Української лінії. Зрештою, на початку 1763 р. сотник був зміщений з уряду після скарги прилуцького городового отамана Й. Жили на утиски та зловживання службовим становищем (образи, арешти сотенної старшини). Того ж таки року А. Барановський вийшов у відставку з чином полкового хорунжого і в 1765 р. прийняв сан священика Воскресенської церкви у с. Данівці Козелецької сотні Київського полку [19, с. 200].

Андрій Андрійович Барановський 19 серпня 1765 р. отримав патент Другої Малоросійської колегії на чин військового товариша. Наприкінці XVIII ст. він проживав у м. Бахмач Коропського повіту Новгород-Сіверського намісництва, входив до складу місцевої дворянської спільноти, володів 4 підданими і був одружений на дочці бунчукового товариша П. Лащинського Катерині [7, арк. 2 зв. – 3; 8, арк. 34;11, арк. 136 зв. – 137]. Рід Барановських був внесений до 3-ї частини Родовідної книги дворянства Новгород-Сіверського намісництва [12, арк. 205].

До остерської шляхти гербу «Радван» належала родина Тетерь [14, с. 66; 15, с. 323; 17, с. 79]. Зокрема, у люстрації Остерського староства 1636 р. у складі остерського боярства згадувався майбутній гетьман П. Тетеря [2, с. 44]. На початку Української національної революції представники роду Тетерь покозачились і в реєстрі Війська Запорозького 1649 р. згадувались як козаки Козелецької сотні Переяславського полку [28, с. 340, 341]. Син П. Тетері Григорій переселився до Ніжинського полку, оселився у с. Черняхівці Першої Полкової Ніжинської сотні та увійшов до складу місцевого козацького товариства. Павло Григорович Тетеря наприкінці XVIII ст. посідав уряд осавула Четвертої Полкової Ніжинської сотні. Його син Степан після надання доказів шляхетного походження до дворянської депутатської комісії Чернігівського намісництва був нобілітований і внесений до 2-ї частини Родовідної книги дворянства Чернігівського намісництва [6, арк. 124].

Отже, покозачення остерської шляхти та її інтеграція до середовища козацької старшини відбулися на початковому етапі Української національної революції середини XVII ст., а до складу старшинського корпусу Ніжинського полку увійшла порівняно невелика її частина. Вихідці з остерської шляхти відзначалися активною суспільно-політичною діяльністю під час визвольних змагань українського народу у другій половині XVII ст. Завершення Української національної революції спричинило їх переорієнтацію на зміцнення власного економічного становища. Проте малочисельність старшинських родин Ніжинського полку, котрі походили з остерського шляхетства, унеможливила зміцнення їх позицій у складі місцевої соціально-політичної еліти та інтеграцію до середовища російського дворянства наприкінці XVIII– у першій половині XIX ст.

ПОСИЛАННЯ

1. Аброскін П., Кривошея В., Стасенко О. Київщина козацька: люди і долі. –К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 183 с.

2. Александрович М.Н. Остерский уезд. Выпуск 1-й. Историческое описание. Часть 1 (До окончания смут в Восточной Украине (1669 г.). –К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, Михайловская ул., собст. дом, 1881. – 109 с.

3. Бантыш-Каменский Д. Н. Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. –М.: Университетская типография, 1858. Ч. 1. – 339 с.

4. Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка 1729–1730 г. –Чернигов, Типография губернского земства, 1901. XXX; IX. – 417 с.

5. Величко С. Літопис: В 2-х т. [переклад з книжної української мови В. Шевчука]. –К.: Дніпро, 1991. –Т. 2. – 640 с.

6. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжин, ф. 343, оп. 1,спр. 68, 1803 г., 177 арк.

7. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 86. оп. 1, спр. 5. 1782 г., 172 лл.

8. ДАЧО, ф. 86, оп. 1, спр. 6, 1782 г., 84 лл.

9. Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. –Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – 380 с.

10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. І, спр. 51191–51422,1710 г. – 1779 г., 493 лл.

11. ІР НБУВ, ф. І, спр. 60378 – 60436, 1739 г. – 1789 г., оригінали, копії, 363 лл.

12. ІР НБУВ, ф. І, спр. 60497, 1788 г., 665 лл.

13. Кондратьєв І. Польська колонізація лівобережних староств Київського воєводства у першій половині XVII ст. // Україна між Польщею та Росією: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої до 330-ї річниці Вічного миру (1686) і 350-ї річниці Андрусівського перемир'я (1667) (23 грудня 2016 р., м. Київ) / упоряд. Є.М. Луняк. – К.: Музей гетьманства. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – С. 31–39.

14. Кондратьєв І. Служебна шляхта Остерського староства Київського воєводства Речі Посполитої: спроба етнічної стратифікації // Гістарычныя шляхі беларускага народа і суседзяў: узаемадзеянне і ўзаемаўплывы: Зборнік науковых артыкулаў. –Гомель:

ГДУ ім'я Ф. Скарыны, 2016. –С. 61–68.
15. Кондратьєв І. Служебна шляхта Остерського та Любецького староств Київського воєводства – слов'янський та тюркський складники формування // Славістична збірка. Випуск 1: Збірка статей за матеріалами Перших Міжнародних наукових Соханівських читань (м. Київ, 18 листопада 2014 р.). –К., 2015. – С. 317–325.
16. Кривошея В.В. Вузлові протиріччя як передумови Національної революції середини XVII ст. // Наукові записки історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIV. – С. 9–22.
17. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Білоцерківський полк. –К.: Стилос, 2002. – 184 с.
18. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманшини. –К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2008. – 452 с.
19. Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. –К.: Стилос, 2010. – 792 с.
20. Кривошея В. Шляхта як союзник козацтва на початковому етапі національної революції середини XVII століття // Козацька скарбниця. Гетьманські читання. – К.: Музей гетьманства, 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
21. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). –К.: Темпора, 2006. – 496 с.
22. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления. –К.: Типография К.Н. Милевского, 1893. –Т. 2. Полк Нежинский. – 522 с.
23. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления. –К.: Типография К.Н. Милевского, 1902. –Т. 3. Полк Прилуцкий. – 426 с.
24. Липинський В. Твори. Історична секція. Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / В. Липинський. –Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського, 1980. –Т. 2. XCVII; – 637 с.
25. Обрання Кирила Розумовського гетьманом [публікація В. Сергійчука] // Київська старовина. –1993. –№ 2. – С. 52–61.
26. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. –К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 602 с.
27. Пенський А.Г., Лавренчук П.Я. Остер – європейське місто. –Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 88 с.
28. Реєстр Війська Запорізького 1649 року / підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін. –К.: Наукова думка, 1995. – 592 с.
29. Реєстр козацької старшини 1744 року [публікація В. Сергійчука] // Київська старовина. 1992. –№ 5. – С. 19–24.
30. Судиенко М. Материалы для отечественной истории. –К.: В Университетской типографии, 1855. –Т. 2. – 511 с.
31. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / [упорядники І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко]. –К.; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2004. – 1086 с.
32. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середниXVII ст.: (Волинь і Центральна Україна). –К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.
33. Яковлєва Т. Руїна Гетьманщини: від Переяславської Ради-2 до Андрусівської угоди (1659–1667). –К.: Основи, 2003. – 644 с.

Токарев С.А. Выходцы из остерской шляхты в составе казацкой старшины Нежинского полка во второй половине XVII–XVIII ст.

В статье рассматривается роль выходцев из остерской шляхты в составе казацкой старшины Нежинского полка. Проанализировано их происхождение, персональный состав, участие в общественно-политической жизни, имущественное положение, попытки получения российского дворянства.

Ключевые слова: *остерская шляхта, казацкая старшина, Нежинский полк.*

Tokarev S.A. Members from Oster gentry in contingent of cossack officers of Nizhyn regiment in the second half of XVII–XVIII century

The role of natives from Oster gentry in composition of Cossack petty officers of Nizhyn regiment are examined in the article. Their origin, personal composition, participating in social and political life, property position and attempt of receiving of Russian nobility are analyzed.

Key words: *Oster gentry, cossack officers, Nizhyn regiment.*

01.03.2018 р.

УДК 94(477):[393:355.08]«165/17»

А.В. Попружна

ТРАДИЦІЇ УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ В ПОХОВАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII–XVIII СТ.

Стаття присвячена одній зі складових поховальної культури козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст. – увічненню посмертної пам'яті. Аналізуються практики, направленні на увічнення доброї пам'яті у надгробних портретах, епітафіях, поминальних записах.

Ключові слова: *поховальна культура, козацька старшина, надгробний портрет, епітафія, синодик.*

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу до історії повсякденності, важливою складовою якої були поховальні практики і ритуали, особливо затребувані у середовищі військової еліти ранньомодерного українського суспільства – козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст. Вивчення поховальної культури козацької старшини як певного соціокультурного феномену дозволяє суттєво доповнити картину повсякденного життя провідної верстви тогочасного українського соціуму, з'ясувати засадничиі риси ментальності її представників.

Складовими поховальної культури козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст. були певні стратегії поведінки представників козацької старшини по відношенню до смерті, жалобні церемонії, увічнення та вшанування пам'яті померлих.

Метою статті є виявлення механізмів увічнення та вшанування пам'яті померлих представників козацької старшини.

Підґрунтям для подальших досліджень цієї складової поховальної культури представників соціальної еліти стали праці О. Лазаревського [1; 2; 3; 4], К. Широцького [5, с. 198–202], Д. Щербаківського [6, с. 11–12], Ф. Ернста [6, с. 11–12], А. Стороженка [7, с. 167–173]. Серед сучасних істориків варто згадати дослідження Р. Косів [8], О. Суховарової-Жорнової [9, с. 244–278], А. Адруга [10; 11], О. Походящої [12; 13], А. Зверховської [14, с. 70–73], Г. Бєлікової [15, с. 20–49], Д. Семенюк [16, с. 48–61], Ю. Осадчої [17, с. 107–110], І. Нетудихаткіна [18, с. 116–123], О. Циганок [19], В. Шевчука [20, с. 405–515], В. Маслюка [21], І. Думанської [22, с. 455–472], В. Кривошеї [23; 24; 25].

Відомий латинський вислів «пам'ятай про смерть» в контексті визначеної теми мав би бути таким – «подбай про те, яким тебе запам'ятають після смерті».

Згідно з християнськими уявленнями смерть та поховання не переривали зв'язок між живими і померлими, який зберігався завдяки поминанню у синодиках, увічненню пам'яті у надгробних портретах та епітафіях.

Важливим елементом поховальної культури козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст. були надгробні портрети. Традиція залишати на пам'ять про померлого надгробний портрет або «контерфект», «штуку», «парсуну» була досить давньою. Д. Щербаківський вважав, що вона прийшла зі Стародавнього Єгипту. Припускають також, що ця традиція походить з «глибин італійської куль-